

Genel

Başta A.B.D. olmak üzere finansal piyasaları ardından reel ekonomiyi derinden sarsan ve dünya hasılasının 0.3 oranında küçüldüğü ekonomik krizin ardından 2010 yılında yeniden ekonomik toparlanma sürecine girilmiş ve küresel ekonomide yüzde 5.1 ve gelişmiş ekonomiler genelinde de yüzde 3.1 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Ne var ki başta birkaç çeyrek dönem boyunca etkili olan bu büyüme sürdürülememiş ve bazıları önceden tahmin edilen bazı risk faktörlerinin devreye girmesiyle başta gelişmiş ülkeler olmak üzere küresel düzeyde ekonomik büyüme belirgin biçimde yavaşlamıştır. Ekonomik krizin hafifletilmesi ve kriz sürecinin kısaltılması amacıyla alınan genişletici mali önlemler bütçe açığı ve yükselen kamu borçluluğu sorunlarına yol açarken, bu önlemlerle yaratılan efektif talebin özel kesimlerce devir alınarak canlı tutulması süreci beklenilenden daha uzun bir döneme sarkmıştır. Bunun yanı sıra bazı üye ülkelerde izlenmiş olan gevşek kamu maliye politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan kamu borç stoku sorunları ve bunun bankacılık kesimi üzerine olan yansımaları Euro Bölgesini beklenenin çok üstünde olumsuz biçimde etkilemiştir. Bu gelişmelere ek olarak Japonya'da yaşanan büyük deprem ve tsunami, Orta-Doğu ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan siyasi ve sosyal huzursuzluklar ve petrol fiyatlarındaki tırmanma küresel bazda ekonomik konjonktürü daha da karartan nedenler olmuştur. Japonya'nın karşılaştığı doğal afetlerle petrol fiyatlarındaki artışın özellikle 2011 yılının ikinci yarısında olmak üzere gelişmiş ekonomilerde büyüme hızını yüzde ½ oranında geriletmişti tahmin edilmektedir.

Bölgeler arasında belirgin farklılıklar gözlenmekte olsa da yeni yükselen piyasa ekonomileri ile gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmeler genelde beklenildiği şekilde gerçekleşmiştir. Krizden derin biçimde etilenmiş olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde ekonomik toparlanma oldukça hızlı bir biçimde gerçekleşmiş, emtia fiyatlarındaki tırmanma ikinci grup ülkelerde ekonomik büyümeye önemli katkıda bulunmuştur. Emtia fiyatlarındaki hızlı artış Latin Amerika ülkelerinde de ekonomik toparlanmaya olumlu katkıda bulunan başta gelen faktörlerden biri olmuştur. Küresel arz zincirinde meydana gelen tedarik sıkıntıları ve gelişmiş ülkeler menşeli talebe ilişkin belirsizlikler nedeniyle üreticilerin stok seviyelerini düşürme yoluna gitmeleri nedeniyle Asya'nın gelişmekte olan ülkelerinde ekonomik büyüme biraz zayıflama göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde gözlemlenen ve yukarıda kısaca temas edilen gelişmelerin sonucunda küresel ekonomik faaliyet hacmi 2011 yılının ikinci üç aylık döneminde beklenilmeyen ölçüde bir zayıflama ortaya koymuştur.

2011 Yılında Küresel Ekonomik Görünüm

2011 yılı sonları itibariyle küresel ekonomik görünümü oluşturan başlıca parçalar aşağıda ana çizgileriyle verilmektedir.

Küresel finansal istikrar tekrar bozulmuştur

Küresel kriz sonrası büyümeyi destekleyici önlemlere ve finansal sektöre sağlanan desteklere bağlı olarak Avrupa Birliği üyesi bazı ülkelerin mali yapılarında sorunlarla karşılaşmış ve bu nedenle ülke risklerinde meydana gelen yükselme, bilançolarında yüklü

miktarda kamu kağıdı bulunan bankacılık kesimini de olumsuz biçimde etkilemiştir. Yüksek borç stoku ve bütçe açıkları ile düşük büyüme performansları bu grup ülkelerde borçların çevrilebilirliğine ilişkin kaygıları daha da artırmış, bu durumun ülke riskine ve borçlanma maliyetleri üzerine olan olumsuz etkileri durumu daha da ağırlaştırmıştır. Bankacılık sektörü fonlama kanalında sıkıntı yaşanmaya başlanmış, küresel risk iştahı azalmıştır. A.B.D.'nde federal bütçe konusundaki siyasi çekişmenin uzaması ile birlikte Euro Bölgesindeki kamu borçları krizi küresel düzeyde güven duygusunu zayıflatmış ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde yavaşlatıcı bir etki doğurmuştur. Ekonomik toparlanma daha gecikmeli olacak ve bölgesel büyüme hız farklılıkları sürecektir

Ekonomik faaliyet hacmini genişletici bazı faktörlerin tekrar devreye girmesi beklenmektedir

Yaşanan depremin ardından artan kamu harcamalarının etkisiyle Japonya'da genişleyen ekonomik faaliyet hacmi, enerji ve gıda maddeleri fiyatlarında gözlemlenen gerilemeler ve yeni yükselen piyasa ekonomilerinde hızlı bir artış gösteren efektif talebin önümüzdeki dönemde küresel büyümeyi olumlu biçimde etkilemesi beklenmektedir.

Gelişmiş ülkelerde tüketim talebi artışı gecikmeli olarak gerçekleşecektir.

Yeni yükselen piyasa ekonomilerinde hızlı gelir artışının ve istihdam hacmindeki büyümenin bir sonucu olarak özel kesim tüketim talebinde hızlı bir büyüme gözlenmektedir. Ancak, ısrarlı biçimde yüksek düzeyde devam eden işsizlik hadleri ve hanehalkları bilançolarındaki düzeltme işleminin sürdürülmekte olması, reel ücret düzeylerindeki gerileme ve azalan fon maliyeti sonucu artan şirket karlarının, tüketim eğilimi yüksek hanehalklarının talep düzeyi üzerinde bir etki yaratmıyor olması ve konut fiyatlarının henüz istikrar kazanamamış olması, gelişmiş ülkelerde tüketim talebini baskı altında tutan başlıca faktörler olarak önemlerini korumaktadırlar.

Finansal istikrara ilişkin riskler yakın geçmiş dönemde önemli bir yükselme göstermiştir.

Avrupa Birliği'nde aşırı kamu borçluluk oranları ve bazı üye ülkelerde söz konusu olan ödeme güçlüğü sonucu bilançoları zarar gören bankacılık kesiminin sermaye rasyolarını iyileştirmeleri yolunda alınan kararın, bu bankaların kredilendirme hacimlerini daraltıcı bir etkide bulunması beklenmektedir. Bu şekilde kredi hacminde, likilitede meydana gelecek bir daralmanın AB'nde faaliyet hacmini olumsuz yönde etkilerken, önemli boyutta cari açık veren bazı ülkelerde de dış finansman sorunlarına yol açması ve ekonomik büyümeleri üzerinde olumsuz etkide bulunması beklenilmelidir. Başta A.B.D. Merkez Bankası FED olmak üzere sağlanmakta olan geniş çaplı likidite desteğinin efektif talebi artırmak suretiyle ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etkide bulunduğu hususu da not edilmelidir. Herne kadar dış sermaye akımları küresel finansal piyasalardaki istikrarsızlığın ve azalan risk iştahının etkisiyle daha oynak bir seyir izlemeye başlamışsa da yeni yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerde finansal koşullar büyümeyi destekleyici bir görünüm ortaya koymaktadır. Yüksek getiri peşindeki dış sermaye bu ülkelerde mevcut bol likiditeyi daha da artırıcı bir rol oynamaktadır. Yeni yükselen piyasa ekonomilerinde gözlenen hızlı büyüme ve sıkı parasal koşulların yatırımcılarda yükselmiş olan risk algılamalarının olumsuz etkisini gidermesi, bu

surette bu bölgelere olan sermaye akımının güçlü şekilde sürmesi beklenmektedir. Mamafih, küresel büyümeyi etkileyecek aşağı yönlü risklerin güçlenmesiyle, yeni yükselen piyasa ekonomileri, kendi ulusal bankalarının finansal yapısını bozacak ölçüde, efektif talep düzeyinde bir azalma, dış sermaye akımlarında ters yönde bir hareket ve borçlanma maliyetlerinde bir artışla karşı, karşıya kalabilirler.

Krizle karşı alınan mali önlemler ılımlı hale getirilirken parasal politikalar etkinliğini korumaktadır

Gelişmiş ülkelerde izlenmekte olan genişletici para politikalarının (A.B.D.'nde uygulamaya konulmuş olan hacimli parasal genişletme politikası –QE 2 gibi) ekonomik büyümeyi destekleyici etkilerinin sürmesi beklenmektedir. İsviçre ve Japonya merkez bankaları yakın geçmiş dönemde yeni parasal genişleme kararları almış, FED, en azından 2013 yılı sonuna kadar, ekonomik koşulların istisnai ölçüde düşük politika faiz düzeyleri uygulaması gerektireceğini açıklamış ve Avrupa Merkez Bankası da likidite artırıcı nitelikli faaliyetlerini hızlandırmıştır.

Yeni yükselen piyasa ekonomilerinin birçoğunda her ne kadar merkez bankaları sıkı para politikası izliyorlar ve kredi hacmini daraltmak için çeşitli önlemlere başvuruyorlarsa da, reel faiz hadleri halen düşük düzeyde bulunmakta ve kredi hacmi genişlemesini sürdürmektedir. Gelişmiş ülkelerde hükümetler küresel krizin derinliğini azaltmak ve süresini kısaltmak için başvurmuş oldukları mali özendirme önlemlerini yükselen bütçe açıkları ve bunun yol açtığı yüksek kamu borçluluk düzeyi nedeniyle geri çekmektedirler. 2010 yılında Kanada, Almanya, Japonya ve A.B.D.'nde genişletici mali politikaların sürdürülmesine devam edilirken diğer ülkelerde sıkılaştırılması cihetine gidilmiş, küresel bazda mali politika nötr bir görünüm ortaya koymuştur. 2011 yılını ilk yarısında birçok ülkede mali yapının daha güçlü hale getirilmesi yolunda önlemler alınmış, bu kapsamda A.B.D.'nin yapısal bütçe açığı GSYH'nın yüzde ½'si oranında azaltılmıştır. Mali politikaların 2012 yılında daha da sıkılaştırılması beklenilmekte olup, bu şekilde mali özendirme önlemlerinden sıkılaştırma politikasına dönülmesinin kısa vadede ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daraltıcı etkide bulunması tahmin edilmektedir.

Küresel ekonomik görünüm bölgeden bölgeye büyük farklılık göstermektedir.

Konjonktürel döngü ülkeden ülkeye büyük bir çeşitlilik sergilemekte olup gelişmiş ülkeler durgunluk ve atıl kapasite sorunu ile yüz yüze bulunurken, yeni yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ekonomilerde aşırı ısınma durumu söz konusudur. Krizden derin biçimde etkilenmiş olan birçok gelişmiş ve yeni yükselen piyasa ekonomisinde 2011 yılının ilk yarısında hasıla düzeyleri kriz öncesi düzeylerine yaklaşmış ise de, halen İtalya ve İspanya'da görece düşükliğini korumaktadır, Japonya'da ise hasıla düzeyi deprem ve tsunamiden büyük zarar görmüştür. Kriz sürecinde hasıla kayıpları krizin merkezinde yer alan A.B.D., İngiltere'de ve Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile özellikle Rusya olmak üzere Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelerde görece olarak yüksek olmuştur.

Yakın geçmiş dönemde küresel bazda tüketici ve çekirdek enflasyon düzeyleri görece olarak yüksek seyretmiştir. Enflasyonist baskılar halen özellikle yeni yükselen piyasa ekonomileri

ile gelişmekte olan ülkelerde yüksek seyretmektedir. Önümüzdeki dönemde enflasyon haddi üzerinde başlıca üç alandaki gelişmenin etkili olması beklenmektedir. Bunlar petrol ve gıda fiyatlarının küresel piyasalarda izleyeceği seyir, kapasite kullanım oranları ile hasıla açıklarının ülkeler itibarıyla nasıl bir görünüm sergileyeceği ve hükümetlerce ve merkez bankalarınca izlenecek politika ve uygulamaların kredibilite seviyesi olacaktır.

IMF Dünya Ekonomik Görünümü Projeksiyonları (% değişim) (Eylül 2011)

	2009	2010	2011	2012	2012*
Dünya Hasılası (1)	-0.7	5.1	4.0	4.0	3.3
Gelişmiş Ekonomiler	-3.7	3.1	1.6	1.9	1.2
A.B.D.	-3.5	3.0	1.5	1.8	1.8
Euro Bölgesi	-4.3	1.8	1.6	1.1	-0.5
Almanya	-5.1	3.6	2.7	1.3	0.3
Fransa	-2.6	1.4	1.7	1.4	9.2
İtalya	-5.2	1.3	0.6	0.3	-2.2
Avrupa Birliği	-4.2	1.8	1.7	1.4	-0.1
Japonya	-6.3	4.0	-0.5	2.3	1.7
İngiltere	-4.9	1.4	1.1	1.6	0.6
Diğer Gelişmiş Ekonomiler	-1.1	5.8	3.6	3.7	2.6
Yeni Sanayileşen Asya Ekonomileri	-0.7	8.4	4.7	4.5	3.3
Yeni Yükselen Piyasa ve Gelişmekte Olan	2.8	7.3	6.4	6.1	5.4
Merkezi ve Doğu Avrupa	-3.6	4.5	4.3	2.7	1.1
Bağımsız Devletler Topluluğu	-6.4	4.6	4.6	4.4	3.7
Rusya	-7.8	4.0	4.3	4.1	3.3
Gelişmekte Olan Asya Ülkeleri	7.2	9.5	8.2	8.0	7.3
Çin	9.2	10.3	9.5	9.0	8.2
Hindistan	6.8	10.1	7.8	7.5	7.0
Latin Amerika ve Karayipler	-1.7	6.1	4.5	4.0	3.6
Brezilya	-0.6	7.5	3.8	3.6	3.0
Meksika	-6.2	5.4	3.8	3.6	3.5
Orta-Doğu ve Kuzey Afrika	2.6	4.4	4.0	3.6	3.2
Dünya Hasılası (2) (% değişim)	-2.3	4.0	3.0	3.2	2.5
Dünya Ticaret Hacmi					
(mal ve hizmetler)	-10.7	12.8	7.5	5.8	3.8
Emtia Fiyatları (\$)					
Petrol (değişik cins ortalaması)	-36.3	27.9	30.6	-3.1	-4.9
Yakıtdışı (ihracat ağırlıklı ortalama)	-15.7	26.3	21.2	-4.7	-14.0
Tüketici Fiyatları					
Gelişmiş Ekonomiler	0.1	1.6	2.6	1.4	1.6
Yük.Piyasalar ve Gelişmekte Olanlar	5.2	6.1	7.5	5.9	6.2
Libor (%) (\$ mevduatı üzerinde)	0.1	0.5	0.4	0.5	0.9

*24 Ocak 2012 tarihi IMF WEO Güncelleme Raporu tahminleri

1 Satınalma gücü paritesine göre

2 Piyasa döviz kurları bazında

Diğer taraftan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Kasım ayında yayınlamış olduğu "Dünya Ekonomik Görünümü" Raporunda, ekonomik gelişmelerin önemli ölçüde Euro Bölgesinin borç krizine ilişkin olarak alınacak politika önlemleri ile A.B.D.'nin güdeceği mali politikaya bağlı olduğu ve bu alanlarda vuku bulacak gelişmelerin nitelik ve zamanlamanın taşıdığı belirsizlik nedeniyle, yapılan projeksiyonların değerlendirilmesinde bu durumun dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir. OECD yakın gelecek dönemde bölge geneli itibarıyla çok zayıf bir ekonomik büyüme ve Euro Bölgesinde de zayıf bir resesyon tahmininde bulunmakta ve bu dönemi çok tedrici bir toparlanmanın izleyeceği beklentisini dile getirmektedir.

Raporda OECD üyesi ülkeler genelinde 1999-2008 döneminde ortalama yıllık yüzde 2.5 oranında reel anlamda büyüyen GSYH'nın 2009 yılında yüzde 3.8 oranında küçüldüğü, 2010 yılında ise tekrar toparlanma süreci içersine girerek yüzde 3.1 oranında büyüdüğü belirtilmektedir. OECD'ye göre bölge genelinde büyümenin yavaşlaması, bu çerçevede 2011 yılında reel büyümenin yüzde 1.9'a ve 2012 yılında da yüzde 1.6'ya gerilemesi daha sonra tedrici bir toparlanmayla 2013 yılında yüzde 2.3'e tırmanması tahmininde bulunmaktadır.

OECD Ekonomik Görünüm Projeksiyonları (OECD Bölgesi)

	1999-2008	2009	2010	2011	2012	2013
Reel GSYH Büyümesi (% değişim)	2.5	-3.8	3.1	1.9	1.6	2.3
Hasıla Açığı (GSYH'nın %'si)	0.7	-4.4	-3.2	-3.1	-3.4	-3.1
İşsizlik Haddi (İşgücünün %'si)	6.4	8.2	8.3	8.0	8.1	7.9
Enflasyon (Tüketici)	2.7	0.5	1.8	2.5	1.9	1.5
Mali Denge (GSYH'nın %'si)	-2.2	-8.3	-7.7	-6.6	-5.9	-5.1

Küresel Ekonomide Son Gelişmeler ve 2012 Yılı Görünümü

24 Ocak 2012 tarihinde 'Dünya Ekonomik Görünümü' güncelleme Raporunu yayınlayan Uluslar arası Para Fonu (IMF), Euro Bölgesinde finansal sektör ve reel kesimde karşı karşıya bulunulan sıkıntıların daha da derinleşmesinin küresel ekonomi açısından yol açtığı olumsuzluklar ışığında, küresel büyümeye ilişkin tahminlerini keskin biçimde aşağı yönlü revize etmiştir. IMF, Güncelleme Raporuna ilişkin açıklamasında beklentilerin karardığı ve finansal istikrara ilişkin risklerin arttığına dikkat çekmiştir. IMF, yılın sonlarında Euro Bölgesi krizinin, A.B.D., gelişmekte olan ülkeler ile yeni yükselen piyasa ekonomilerini olumsuz biçimde etkileyecek yeni bir sürece girmiş olması neticesinde Bölgenin 2012 yılında ılımlı bir resesyona gireceğini ifade etmiştir. Güncelleme raporunda yer verilen görüş ve beklentiler aşağıda ana çizgileriyle verilmektedir.

Gelişmiş ülkeler genelinde 2012 yılında büyüme hızının Eylül ayında yapılmış olan tahmine göre $\frac{3}{4}$ puan düşürülerek yüzde 1.2 oranında gerçekleşmesi 2013 yılında ise biraz toparlanmayla büyüme hızının 1.9'a yükselmesi beklenmektedir. Dünya hasılasındaki büyümenin ise bu yıl yüzde 3.3 2013 yılında da yüzde 3.9 oranında

gerçekleşeceği tahmininde bulunmaktadır. Şu anda zayıf bir görünüm ortaya koyan küresel ekonomi durgunluğa girme tehlikesi altında bulunmakta olup, bu tehlike özellikle Avrupa için söz konusu olmakla beraber tüm dünyayı giderek daha derinleşen bir biçimde etkileyebilecektir. Avrupa'daki krizin derinleşmesi halinde dünya yeni bir resesyona girebilir. A.B.D. ekonomisinde yakın geçmiş dönemde gözlemlenen olumlu gelişmeleri dikkate alarak IMF bu ülkeye ilişkin olarak Eylül 2011 WEO Raporunda vermiş olduğu yüzde 1.8 oranındaki 2012 yıllık büyüme oranında aşağı yönlü bir düzeltme ihtiyacı hissetmemiş ve aynen muhafaza etmiştir.

Ocak 2011'de yayınlanan IMF WEO Güncelleme Raporuna göre yeni yükselen piyasa ekonomileri ile gelişmekte olan ülkelerde 2012-13 yıllarında ortalama büyüme hızı yüzde 5 $\frac{3}{4}$ olacaktır ki, bu oran 2010-11 döneminde gerçekleşmiş olan 6 $\frac{3}{4}$ oranından belirgin biçimde ve Eylül ayı Dünya Ekonomik Görünümü raporunda öngörülmüş olan büyüme hızından da $\frac{1}{2}$ puan düşüktür. Büyüme hızında öngörülen bu yavaşlama hem gelişmiş ülkelerdeki ekonomik görünümün kötüleşmesini hem bu grup ülkelerin önde gelenlerinin bazılarında iç talebin zayıflamış olmasını yansıtmaktadır. Genelde büyüme hızının $\frac{3}{4}$ puan düşürülmesine rağmen Asya'nın yeni yükselen piyasa ekonomilerinin 2012-13 döneminde güçlü biçimde yüzde 7 $\frac{1}{2}$ oranında büyümesi beklenmektedir.

Libya'daki durumun düzelmesi ve petrol ihraç eden diğer bazı bölge ekonomilerinin güç kazanması sonucu Orta-Doğu ve Kuzey Afrika'da büyümenin güçlü seyretmesi beklenmekte olup, buna karşılık petrol ithalatçısı bölge ülkelerinde ekonomik büyüme, siyasi alanda tanık olunan dönüşüm sürecinin beklenenden uzun vakit almasından ve dış çevrede bozulan koşullardan olumsuz etkilenecektir.

Küresel yavaşlamanın etkileri başta Güney Afrika olmak üzere bazı istisnalar dışında bu güne kadar Sahra altı Afrika'sında sınırlı kalmıştır, bölgede 2012 yılında ortalama büyüme hızının yüzde 5 $\frac{1}{2}$ oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Euro Bölgesi ile güçlü ticari ve finansal ilişkiler içersinde olmaları nedeniyle Euro Bölgesinde yaşanan krizin olumsuz etkilerinin Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri üzerinde ağır olması beklenmektedir.

Makroekonomik politikalarda yapılacak gevşemeler gelişmiş ülkelere gelen talepteki daralmayı büyük ölçüde gidereceği ve küresel risk algılaması büyüyeceği cihetle krizin diğer bölgeler üzerindeki olumsuz etkisinin daha hafif biçimde seyredeceği tahmin edilmektedir. Birçok yeni yükselen piyasa ekonomisi ve gelişmekte olan ülke açısından yapılan tahminler daha güçlü emtia fiyatlarına işaret etmektedir. IMF tarafından yapılan açıklamada Euro Bölgesi için 2012 yılında ekonomik büyümenin, Eylül raporunda yapılan tahminin 1.6 puan düşürülmesiyle (-) 0.5 olarak gerçekleşmesinin beklendiği. bu çerçevede bu yıl İtalya'nın yüzde 2.2, İspanya'nın ise yüzde 1.7 oranında küçüleceği tahmininde bulunulmuştur. IMF'ye göre öncelikle yapılması gereken işler güven ortamını pekiştirmeye dönük politika önlemlerinin alınması ile kamu mali yapılarının iyileştirilmesi, şirketlerin borçluluk oranlarının düşürülmesi, piyasaya daha çok likidite sağlanması ve para arzındaki değişimlerin sterilize edilmesi faaliyetlerini idame ettirecek şekilde ekonomik büyümeyi destekleyerek Euro bölgesindeki krizin önüne geçilmesidir.

Diğer önde gelen gelişmiş ekonomilerde ise alınması gereken gereksinimleri,

ekonomik toparlanmayı idame ettirirken, orta vadeli mali dengesizliklerin halli cihetine gidilmesi,ve finansal sistemin arızalarının giderilmesi ile reforma tabi tutulması çalışmaları oluşturmaktadır.. Yeni yükselen piyasa ekonomileri ile gelişmekte olan ülkelerde ekonomik alanda kısa vadede benimsenecek politikaların odak noktasına IMF'ye göre, iç talep büyümesi hızında yaşanan durulma ile gelişmiş ekonomilerden gelen dış talepteki yavaşlamaya karşı alınacak önlemler yerleştirilmelidir.